

УДК: 343.1

*Будзівєцький М.Ю.
головний спеціаліст НДЄКЦІ
при УМВС України в Закарпатській області,
майор міліції*

СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ

В громадському житті документи грають велику роль. Вони - засоби обліку матеріальних цінностей, а також засоби, що оформляють їх рух між підприємствами державної, колективної і приватної форм власності. За допомогою документів закріплюються всі господарські і комерційні правовідносини, матеріально-грошові операції між юридичними і фізичними особами.

Попередження і розкриття злочинів, що скоюються за допомогою документів, складає одну з найважливіших задач в справі боротьби із злочинністю. Відсутність свідків здійснення цього виду суспільно-небезпечних дій вимагає зосередити при проведенні розслідування головну увагу на самому документі для витягання з нього всіх даних, сприятливих встановленню винного.

В теперішній час до експертних задач техніко-криміналістичної експертизи документів відносять:

а) ідентифікаційні:

ототоження конкретних технічних засобів, що використовуються для виготовлення документів або їх фрагментів (пильчухи, машини, розмножувальної техніки, касових апаратів, копюстерів, печаток, штампів, вшитої друкарської форми, пір'яних і кулькових ручок і т.п.);

встановлення цілого по частинах (відновлення документа по розірваних частинах);

ототоження матеріалів, з яких виготовлений документ (папір, картон, фарбник, клей і т.д.);

встановлення джерела походження документа;

б) діагностичні:

встановлення способу виготовлення документа або його фрагментів (поліграфічний, електрофотографічний, струменево-кратковинний, рузписний), факту і способу зміни первинного змісту документа (смагання, виправлення, дописки, додружка, травлення і т.п.);

встановлення первинного змісту документа (відновлення невидимих і слабо видимих записів, виявлення виліплених, заліплених, замазаних текстів);

визначення давності виготовлення документа (абсолютної, відносної), у тому числі черговості пересвітки шпребів;

в) ідентифікаційні:

визначення типу, системи і моделі пильчухи і машини і струменевого принтера по віддрукованому тексту;

визначення моделі електрографічного апарату по віддрукованому тексту;

встановлення класу і споживачього призначення паперу, використаного для виготовлення документа.

Щоб забезпечити виконання такого широкого спектру задач, треба було пройти в розвитку експертизи великий і важкий шлях накопичення і узагальнення

емпіричних даних, розробки теоретичних питань, апробації і модифікації багатьох методів дослідження.

До теперішнього часу досягнуто чітко визначенося два відносно самостійних напрямки у вивченні документів: дослідження реквізитів і дослідження матеріалів. До реквізитів документів відносять:

а) рукописні - буквені, цифрові і змішані тексти, підписи і інші позначення;

б) відтиснення друкарських форм: печаток, штампів, телеграфіки, касових і інших знаводружувачих апаратів і пристроїв, машиннописні тексти;

в) наклеєні на реквізити: фотознімки на документі, маркери і т.п.;

г) знаки копюстерів і т.п.

До об'єктів експертизи матеріалів відносять:

а) матеріали папіра - пасти для кулькових ручок, чорнила, туш, фарби (шпемтельні, для копів вального паперу, для машиннописних стрічок, друкарські і т.д.); тонери до електрофотографічних і струменево-кратковинних пристроїв друку;

б) основу документів - папір, картон, виробні знос;

в) допоміжні матеріали - клей, захисні покриття, що коректують речовини, матеріали для обкладинок;

г) травлячі (змишаччі) речовини - засоби побутової хімії, фармацевтичні препарати і т.п.

Перелік об'єктів техніко-криміналістичної експертизи документів дає уявлення про сукупність методів і методик, які вживаються для дослідження таких різноманітних по своїй природі предметів.

Багаторічні наукові дослідження в області даної експертизи йшли по всіх чотирьох напрямках:

- вивчення об'єктів, у тому числі нових, для визначення того, яка криміналістично значима інформація може бути одержана при їх дослідженні;

- розробка методів і методик, що забезпечують отримання такої інформації;

- класифікація експертних задач з урахуванням можливостей техніко-криміналістичної експертизи документів, що постійно розширяються;

- теоретичне і методичне забезпечення експертних досліджень, що проводяться.

Ідентифікаційним дослідженням в області техніко-криміналістичної експертизи документів були присвячені численні роботи як по загальних проблемах ототоження об'єктів цієї експертизи, так і по ідентифікації окремих груп об'єктів: печаток і штампів по їх відтисненнях в документі [1], пильчухи машини [2], знаводружувачих пристроїв, апаратів електрографічного [3], струменево-кратковинного [4] та роталітного друку [5] т.п.

З'являються копіювальні апарати різних конструкцій, які використовуються злочинцями для підrobок документів, і експертам доводиться відслідковувати на це розробку нових видів досліджень для нових об'єктів з метою розпізнавання цих підrobок.

В нашому повсякденному житті знаходиться в обігу немало документів різного роду: посвідчень особи, дипломів, пропусків і т.п. Виготовлення подібних документів в злочинних цілях, для придбання яких-небудь особистих або майнових прав завжди було достатньо поширеним явищем в нашій країні. Тому значна частина досліджень фактивів в галузі техніко-криміналістичного дослідження документів завжди присвячувалася дослідженням бланків жетершоосновки особистого документа. При цьому розроблялися експертні методики, що дозволяють встановити спосіб виготовлення бланка (друж з набору, фотоіндустрія, електростатична), розпізнати підrobлений типографський віддрукований бланк, уміти досліджувати зазначні властивості бланків [6].

Неодмінним реквізитом документа, який надає права або звільняє від обов'язків, є скріплювачі документу відтиснення печаток або штампів установи, що видала документ. Тому в техніко-криміналістичній експертизі документів постійно розроблялися і удосконалювалися методи і методики виявлення фактів отримання відтиснень підrobлених печаток і штампів, а для цього детально вивчалися і систематизувалися способи такого отримання: виготовлення підrobлених печаток і штампів (з різних матеріалів і різними способами), копіювання з відтиснень справжніх печаток і штампів, комбінування відтиснень справжніх печаток і ін. У результаті створювалися методичні допомоги, покликані навчити експертів необхідним до слідженням, забезпечити достовірність отриманих при цьому результатів [7].

Як вже наголошувалося вище, належну увагу в експертизі завжди надавалося дослідженню машинописних текстів як одному з найпоширеніших способів виготовлення документів в повсякденній практиці. Наряду з рішенням ідентифікаційних задач досліджувалися і можливості діагностичного різного плану. Так, з'являлися дослідження про можливість встановлення номеру екземпляру (перший, другий і т. д.) і визначення загальної кількості надрукованих екземплярів, встановлення додручек, давності друку машинописного тексту [8].

По ступеню поширеності і по значимості на наступному місці за дослідженнями документів, віддрукованих на пишучих машинках, йдуть дослідження технічної підrobки підписів, які є різними варіантами механічного копіювання (а не по чергового наслідування) якого-небудь безперервного підпису-оригіналу. Дослідженнями, проведеними в даній області, виявлені всі відомі способи технічної підrobки підписів, розроблені і класифіковані способи розпізнавання технічних підrobок. Для цих цілей застосовуються методи мікроскопування і мікрофотографування, дослідження в невидимому промінні спектру [9].

Велике місце в техніко-криміналістичній експертизі документів займають дослідження, пов'язані із зміною первинного змісту документа. До таких змін відносяться знищення окремих записів механічним шляхом (стергання), травлення, змивання, дописки, додручки [10]. Стосовно цих способів і розроблялися протягом влого розвитку експертизи самі різні методи виявлення цих підrobок. Прямому метов до слідження було не тільки встановлення цих підrobок, але і відновлення первинного тексту. Серед методів, що використовуються для цих цілей, такі, як: фотографування вкосонаправленому світлі, фотографування в струмах високої частоти; кольорорілення, зйомка в невидимих промінні спектру, зйомка видимої і інфрачервоної люмінесценції, адсорбційно-люмінесцентний

аналіз, дифузно-копіювальний метод, копіювання на полімерних матеріалах [11].

Особливу увагу при подібних дослідженнях приділялося рішенням проблеми хронологічної послідовності пересічних штрихів. Такі перетини можуть бути в місцях накладення тексту і підпису, підпису і відтиснення печатки, відтиснення печатки і тексту. Значимий прийнятний порядок складання документів (виконання тексту - підпис особи - відтиснення печатки), при суміші в оригінальності дуже важливо виявити відступи від цього порядку (виконання тексту на бланку з печаткою і підписом). Разом з цим перетин штрихів фігурує як об'єкт дослідження і при встановленні відносної давності окремих фрагментів документа (житий з них був виконаний раніше).

Для цього необхідні різні по своїй первинності методи, які дозволяють встановлювати черговість нанесення штрихів самих різних комбінацій: пересічні чорношпальні штрихи, чорношпальні і олівцеві штрихи, залішений пастою кулькової ручки і шпательною фарбою або фарбином стрічки пишучої машини. Різноманітність варіантів зажадала розробку самих різних методів: оптичних, хімічних, механічних [12].

Не менш складними є дослідження, пов'язані зі встановленням змісту документів. Це відноситься до випадків, коли запис залішений фарбином (у тому числі кроєю), замазаний, закреслований або вкритий під впливом сонячного проміння, дії газів і т.д. Для встановлення змісту документа, не відомого в даніх випадках неозброєним оком, також використовуються цілий арсенал методів. Кожен з них покликаний копіювати специфічним чином, забезпечуючи рішення задачі самими різними шляхами: фотографування при звичайному освітленні, фотографування з світлофільтрами, зйомка в інфрачервоному промінні, зйомка інфрачервоної люмінесценції, зйомка в рентгенівському промінні, фотографування на просвіт, фотографування в косо направленому світлі, дифузно-копіювальний метод, вологе копіювання, обробка люмінесцентним складом, обезбарвлення плями хімічними реактивами, змивання, механічне видалення речовини, плями і де які інші.

Навіть простий перелік цих методів (хоч і далеко не повний) може дати уявлення про різноманіття виявляних методів: від простого механічного видалення плями до використання прямого проміння спектру, явища люмінесценції і т.п.

Забезпечення цього дослідження солідною науково-методичною базою вимагало багато років праці цілих колективів, де коженні вносив свій внесок у розвиток даного виду до сліджень [13].

В експертній практиці нерідко виникає необхідність визначити час виконання записів, одночасності або різночасності виконання окремих частин документів, які звичайно виявляються в декількох екземплярах (накладні, рахунки і т.п.). В експертизі документів розрізняють відносну і абсолютну давність.

Відносна давність визначається по послідовності виявлення окремих фрагментів документів, одночасності (або різночасності) внесення яких-небудь записів в досліджуваній документ або його екземпляр, виконані через копіювальний папір.

Під абсолютною давністю розуміється час, визначений роками, місяцями, днями складання документа. По суті встановлення відносної давності - це виявлення дописок, інших змін або послідовності виконання окремих фрагментів (підписів, числових позначень і т.п.).

Одним з методів тут є диференціація чорнила, олівця, паст кулькових ручок.

Щоб визначити послідовність виконання частин документа, також використовується комплекс методів: мікроскопічні, у тому числі в поляризованому світлі, фотографічні (з світлофільтрами, в невидимому промінні), профілізація і багато інших.

Можливості встановлення відносної давності документа істотно розширилися у зв'язку з розробкою нових методів дослідження пересічених штрихів. Так, в теперішній час розроблені методи зйомки на електронному сканувальному мікроскопі, використання програмно-апаратного комплексу "Регула", що працює у всіх зонах спектру світла. Ці методи дозволяють в окремих випадках встановити послідовність нанесення штрихів, виконанні навіть одними і тими ж матеріалами листа і пишучим приладом.

Абсолютна давність визначається шляхом вивчення змісту документа, позначених дат його виготовлення і зіставлення цих відомостей з часом випуску даного сорту паперу, фарбників [14].

Розглянуті види дослідження не вичерпують всіх можливостей техніко-криміналістичної експертизи документів. Існують ще дослідження документів спалених, розірваних, а також забезпечених спеціальними захисними засобами.

Розробці цих досліджень, як і дослідженням матеріалів документів, присвячено багато методичних дипломів і збірник наукових робіт, постійно щоробовуються у міру розвитку даного виду експертизи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Павленко С.Д. Криміналістичне дослідження оптичних печатних форм. К., 1970.
2. Чертова Т. Криміналістичне дослідження машинописних текстів // Соц. законність. М., 1982. № 2. - С.47.
3. Шалыгин С.Б. и др. Техніко-криміналістичне дослідження документів, виготовлених на кольорових електрофотографічних пристроях // Експертна практика. - М., 1999. № 46. - С.67-71.
4. Щербаківська Л.П. Особливості механізму формування зображень в документах, виготовлених з використанням струйних принтерів // Експертне забезпечення правосуддя на сучасному етапі судбно-правової реформи. - Київ: Вертоль, 2000. - С.100-107.
5. Бондаренко Г.Д. Криміналістичне дослідження документів, виготовлених на засобах оперативної поліграфії за новими технологіями друку // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики // Збірник науково-практичних матеріалів (до 80-річчя заснування Харківського НДІ судових експертиз). Харків: Право. - 2003. - С.246-252.
6. Мірський Д.Я., Погашник С.Д., Саванов Л.П. Експертиза бланків документів // Судбно-технічна експертиза документів. М., 1973. Вип. 4.
7. Павленко С.Д., Золотарь Н.С., и др. Образцы экспертных заключений. Криміналістичне дослідження документів. - К., РИО МВД УРСР, 1989. - 204 с.
8. Аубакіров А.Ф., Виноградский Л.В. Криміналістичне дослідження машинописних текстів. Караганда, 1981.
9. Гусев А.А., Устьянцева Т.В. Установление технической подделки подписей: Пособие для экспертов. М., 1967.
10. Судбно-технічна експертиза документів. Методичне посібник: Вип.3. М., 1973.
11. Лисиненко В.К. Криміналістичне дослідження речовинних доказів методами, заснованими на використанні радіоактивних ізотопів: Дисс. канд. впр. наук. К., 1960; Коружков Ю.Г. Общя и судебная фотография. М., 1975; Гатов М.З. Криміналістичне дослідження документів путем фотографування в поле токов високочастоты. М., 1975.
12. Балашова Г.В. Об установлении последовательности нанесения пересекающихся штрихов машинописного текста, оттиска печати и подписи // Проблемы судебнотехнической экспертизы документов. М., 1973. Вип. 45.
13. Семенова В.А. Дифференциация чернильных копий красителей штрихов и выделение записей (зачеркнутых) записей, выполненных одноцветными чернилами и пастами для шариковых ручек // Экспертная техника. М., 1975. Вип. 35; Росинская Е.Р., Королёва А.Г. Рентгенофлуоресцентный анализ минерального состава бумаги. М., 1990.
14. Криміналістичне дослідження писем и газетной бумаги. (Методичне посібник для експертів). М., 1981.